

Hz. Muhammed'in Öfke Kontrolü (Hz. Ömer'le Diyalogları Bağlamında)

Abdurrahman DEMİRCİⁱ

Atıf/©: Demirci, A. (2014). Hz. Muhammed'in öfke kontrolü (Hz. Ömer'le diyalogları bağlamında). *Mukaddime*, 5(2), 113-139.

Özet: Hz. Muhammed, inancı ve geleneği başta olmak üzere içinde bulunduğu toplumun cehalet kültürü ile top yekûn bir mücadeleye girişti. Karakter, inanç, gelenek, kültür açısından oldukça tavizsiz olan bir topluma karşı Kur'anî ifade ile "kendini helâk edercesine" çaba harcadı. Tebliğ sürecinde muhataplarını imana davet ederken, bu davete icabet edenleri ahlaki yönden farklı bir iklime büründürdü. Özellikle bu açıdan örnek teşkil edecek olan ashabi, son nefesine kadar güzel ahlakla tezyin etmeye çalıştı. Çalışmamızda Hz. Peygamber'in, özellikle filli mücadele anlarında, ashabin tepkilerine yaklaşımı ele alınmaktadır. Bu hususta Hz. Muhammed'in karşılaştığı aynı nitelikteki olaylara yaklaşımının farklılığı ve önemi incelenmektedir. Özellikle Hz. Ömer'in öfke hususundaki simgesel duruşu, Hz. Peygamber'in Hz. Ömer üzerinden ashaba yaklaşım tarzı ve tavrı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öfke, şirk, nifak, örneklik.

Prophet Muhammad's Anger Management (Regarding the Dialogues with Hz. Omar)

Citation/©: Demirci, A. (2014). Prophet Muhammad's anger management (regarding the dialogues with Hz. Omar). *Mukaddime*, 5(2), 113-139.

Abstract: The prophet Muhammad struggled initially with the society's belief and traditions as well as ignorance. The prophet made -in Quranic term- almost a self-destructive effort against uncompromising society. In the preach process, he was forming a religious morality for his followers while inviting the disbelievers. The prophet endeavoured to achieve a moral adornment embraced by the companions, who are role-model in this sense, until his death. In this study, the prophet's approach to the companions' reactions especially in ghazvas (the battles) process is discussed. In this respect, the significance and diversity of his approach to similar cases are analyzed. Particularly, the study seeks to identify Omar's symbolic stance regarding anger, Hz. Muhammad's style and manner of approaching the companions through Hz. Omar.

Keywords: Anger, polytheism, hypocrisy, exemplary.

ⁱ Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., İlahiyat Fakültesi, demirci4753@gmail.com.

Giriş

Hicaz başta olmak üzere Arap Yarımadası'nda siyasi bir düzen ve yapılanmanın hakim olmayışı, Arabistan'da kabilevi çatışmaların başlıca nedenlerindendi. Bir de buna Arap'ın savaşçı karakteri eklenince, bireysel öfke, toplumsal çatışma ve mücadeleleri kaçınılmaz hâle getirmekteydi. Söz konusu çatışmaların meydana gelme sıklığı ve kural tanımazlığının en büyük göstergesi ise, şirk toplumunun adeta bir inanç kültürü hâline getirdiği ilke ve esasları, çıkarları doğrultusunda yok sayabilmesiydi. Haram aylarda vuku bulan fıcar savaşları¹ ve çatışma ortamının sürdürülmesi için haram aylarının öne çekilmesi veya ertelenmesi (nesî)² uygulaması bu hususta verilebilecek başlıca örneklerdendir. Zikredilen anlayış, yarımada da farklılıklara tahammülü zorlaştırmaktaydı. Hz. Muhammed, tebliğ faaliyetine başladığında, Kureyş aristokrasisi içinde akrabası olanların bile -kabile asabiyetine rağmen-, kendisine öfke ile tepki vermesi,³ bahsedilen duruşun bir yansımasıdır.

Mekke'de, Hz. Peygamber'in etrafında oluşan şirk kuşatması ve öfkesi, Medine döneminde artarak devam etti. Bu atmosfere, inançları uğruna yurtlarını terk etmişliğin verdiği hicret psikolojisi eklenince, Müslümanlarda da öfkeye dayalı duyguların yer etmesi kaçınılmazdı. Bu andan itibaren, öncelikle şirk cephesiyle girilen mücadelede, Hz. Peygamber'in bile öfkeye kapıldığı durumlar olmuştur.⁴ Kendisinde öfkenin intikam duygusuna dönüştüğü en sıra dışı durum, belki de Uhud Savaşı'nda Müslümanlara yapılan müslu uygulamasıdır. Ancak bu hadise karşısında devreye vahiy girerek,⁵ öfke ve intikam duygularının yersizliğine vurgu yapmıştır. Bu şartlar altında öfkeye kapılması, beşer peygamber yönünün açık bir izahıdır. Bu hususta gelen vahiy ise öfkenin kontrol edilmesi gerektiğine ve daha da önemlisi, tebliğde örneklik oluşturulmaması gereken bir duygu olduğuna işaret etmiştir.

Müslümanlar, Mekke ve Medine dönemlerinde, giderek artan bir şekilde iki kitlenin hedefi olmuştu. Müşriklerin öfkesi İslam'ın, şirkin temelsizliği yönündeki mesajından kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle müşrikler, İslam'a hayat hakkı tanımak istemiyordu. Ehl-i kitap mensupları ise yarımada tevhidin ve kitabi bir toplum olmanın önemini ve farklılığını dile getirmekte ve bununla kendisini ayrıcalıklı bir konumda göstermekteydi. Bu durum, ümmi bir topluluk olarak gördükleri Araplara karşı, kendilerinde üstünlük taslama havası oluşturmuştu. İslam'ın varlık sahasına çıkması, ehl-i kitabı bu ayrıcalıklı konumdan alaşağı etmiş, bu nedenle İslam karşıtlarında oluşan kıskançlık, kendilerinde öfke

¹ Ali Cevad, *el-Mufasssal fî Tarihî'l-Arab Kable'l-İslâm*, (b.y.y), Bağdat 1993, c. V, ss. 380-383.

² Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Kahire 2001, c. XI, ss. 449-456.

³ Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnu'l Esîr, *el-Kâmil fî't-Tarih*, tahk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1987, c. I, s. 584.

⁴ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu'l-Umum ve'l-Mulûk*, tahk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Dâru'l-Mearif, Mısır, t.y., c. II, ss. 528-529.

⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c. XIV, ss. 402-403.

patlaması yaşatmıştı. Bu iki kitlenin, İslam'a karşı aşırı öfke ve düşmanlıkları, zamanla kendi aralarında işbirliğine dönüşmüştü.

Konuyla ilgili incelediğimiz temel kaynaklarda öfke ve bu anlama gelecek kelimeler pek mevcut olmamakla birlikte, söz konusu durumlarda öfkenin belirtilerinin fazlasıyla ortaya çıktığını görmek mümkündür. Ancak muahhar çalışmalarda ele aldığımız hususlara dair öfke anlamındaki kelimeleri içeren tespitler mevcuttur.

Öfke şiddetli kızgınlık hissi demek olup, Türkçede öfkeyle ilgili var olan deyimler ya da atasözlerinde de görüleceği üzere, genelde olumsuz sonuçlar doğuran bir duygudur.⁶ Bu duygunun oluşumunda kişiliğin yapısından ziyade maruz kalınan olumsuz tavır ve tutumlar ve bunlara yönelik verilen tepkiler etkindir.⁷ Arapçada öfke için ğazab (غضب), ğayz (غَيْظ) ve saht (سَخَط) kelimeleri kullanılır. Bu kelimelerin hepsi kızgınlık ve öfke ifade etmekle birlikte, ğayz ve saht kelimelerinde kerih görme ve öfkede aşırılık anlamları mevcuttur.⁸ Ğazab kelimesi, diğerlerinden farklı olarak iyi ve hakka muvafık olarak da kullanılabilir.⁹ Ancak buna yakın olan gayzda ise acizliğinden dolayı içten öfkelenme ve kızgınlık söz konusudur.¹⁰ Kur'an-ı Kerim'de öfke, beşerî anlamda hem peygamberler¹¹ hem de iman edenler açısından¹² ele alınarak bunun, insani olmakla birlikte hakim olunması gereken bir duygu olduğuna işaret edilir. Hadislerde ise öfkenin tanımları yanında bu duyguya kapılmamak gerektiği yönündeki tavsiyelere ve özellikle öfke hâlinde alınması gereken anlık tedbirlere rastlamak mümkündür.¹³

Hz. Ömer başta olmak üzere ashabın, özellikle Hz. Peygamber'e yönelik tutumlarına ilişkin rivayetlerde, öfke anlamına gelen bir kavrama rastlayamadık. Bu durum, ilk etapta var olan tarihî bilgiye bir müdahale şeklinde yorumlanabilir. Ancak böyle bir iddiaya destek olacak bir delile rastlamak mümkün değildir. Tam aksine, rivayet tarzı ile şekillenen ilk dönem İslam tarihi kaynakları açısından bakıldığında böyle bir durumun, Hz. Peygamber'in konumu açısından takdir edilecek bir yanı ve önemi vardır. Çalışmamızda görüleceği üzere öfkeye yönelik tutumların, Hz. Ömer tarafından bile ne denli büyük pişmanlık ve arınma çabalarına sebebiyet verdiğini kaynaklarda görmek mümkündür.

Konumuzla ilgili ele alınan olayların ortak noktası, bunların Hz. Peygamber'in huzurunda gerçekleşmiş olması ve Hz. Ömer'in farklı ortam ve durumlarda aynı yönde tespit ve tepkiler sergilemiş olmasıdır. Söz konusu tepkiler genel olarak kızma, öfkelenme ve öldürme teklifinden ibarettir. Bu

⁶ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar yay., İstanbul, 2008, s. 1288.

⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2005, c. III, s. 2448.

⁸ Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, tahk. Emin Muhammed Abdül-Vehhab, Muhammed Sadık El-Ubeydî, Dârü İhyai't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1999, c. VI, s. 203.

⁹ İbn Manzûr, *Lisân*, c. X, s. 78.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisân*, c. X, s. 158.

¹¹ Ârâf Suresi 7/150, Tâhâ Suresi 20/86, Enbiyâ Suresi 21/87.

¹² Şûrâ Suresi 42/37, Âli İmrân Suresi 3/134.

¹³ Buhârî, *Kitâbu'l-Edeb*, 44; Ebû Dâvud, *Edeb*, 4782.

tepkilerin temel nedenleri ise Hz. Peygamber'e ve İslam toplumuna zarar verip toplumsal bölünmeye, parçalanmaya kapı aralayacak olan olaylar ve nifak yönündeki girişimlerdir.

Hz. Peygamber'in Hz. Ömer üzerinden, ashaba yönelik öfke kontrolünü konu olarak seçmemizin başlıca nedenlerini şöyle sıralamak mümkündür:

– İslam toplumunda öfkenin nedenleri nelerdir?

– Hz. Ömer'in karakteri, kaynaklarda neden adeta öfke üzerinden ele alınıp tanıtılmıştır?

– Hz. Peygamber'in, ashabin ileri gelenleri ile ikili ilişkileri ne minvalde gerçekleşmiştir?

– Hz. Peygamber'in çatışma çözme yolunun esasları nelerdir?

– Hz. Peygamber'in öfke kontrol çabaları, tebliğ faaliyetine ne yönde yansımıştır?

– Hz. Ömer'in öfkeli karakteri, İslam öncesinde kendine ve Müslümanlara zarar verirken, Müslüman olduktan sonra bu durum nasıl bir hâl almıştır?

Öfke duygusu hususunda, kaynaklarda ashaba dair birçok örnek yaşanmışlıktan bahsedilse de bu duygu, adeta Hz. Ömer'le müşahhas hâle getirilmiş gibidir.¹⁴ Belki de bu yöndeki tespitlerin en önemli faydası, Hz. Ömer'i aşkınlaştırmadan, içimizden birisi gibi kabullenmemizi kolaylaştırmasıdır. Fakat Hz. Ömer gibi, ashabin çoğunluğunun çocuk ya da genç yaşta değil, ileri yaşlarında Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmesi, öfke kontrolü hususunda Hz. Peygamber'in rehberliğini daha da eşsiz bir örnek olarak karşımıza getirmektedir.

Hz. Peygamber'in başta Hz. Ömer olmak üzere, ashabin öfkeli duruşlarını ve tepkilerini düzeltmeye yönelik verdiği olumlu ya da olumsuz tepkileri, günümüz eğitim psikolojisi çerçevesinde bir takım kuram, yöntem ve teknikle izah edilebilir. Hatta bu mesele, eğitim psikoloji açısından daha etraflıca ele alınabilir. Ancak yaşanmış olan bu olayların bir tarih konusu olması, olaylara dair bilgilerin yegâne kaynaklarının İslam tarihine ait oluşu ve bu yaklaşımların İslam tarihinin seyrine somut etkilerini incelemek için, durumun tespit ve tahlilini İslam tarihi kaynak ve yöntemleri ile yapmaya çalışacağız.

1. İslam Toplumunda Öfkenin Nedenleri

İlk İslam toplumunun teşekkülünde, Müslümanların mücadele içine girdikleri dini anlayışlar sırasıyla şirk, Yahudilik, münafıklık olarak sıralanabilir. Bu

¹⁴ "Tarih okuyucusu, sulhe -Hudeybiye- karşı muarız ve sabır duruşu gösterenlerin isimlerini saymadan önce Ömer'in hangi grup içinde olduğunu anlayabilir." bkz. Abbas Muhammed b. İbrâhim Akkad, *Abkariyyetu Ömer, Dâru Nehdati Mısır, Kahire 1998, s. 125.*

anlayışlardan şirk, aleni olarak İslam'a karşı mücadele verirken, Yahudilik yapılan antlaşmalara rağmen, İslam'a düşmanlığını arttırarak sergilemeye başlamıştır. Gerek müşriklerin gerekse de Yahudilerin Müslümanlara karşı mücadelesi, top yekûn bir mücadele idi. İslam toplumu içinde var olan nifak oluşumları ya da zamanla şekillenen nifak kesimine karşı Hz. Peygamber'in çok hassas bir strateji takip ettiğini söylemek mümkündür. Bu kesim, Müslümanlara karşı asimetrik bir mücadele içindeydi ve İslam toplumunun siyasal-sosyal açılardan parçalanması için her imkânı kullanmaya çalışmıştır. Böyle bir oluşumun etkisiz hâle getirilmesi, hatta İslam'a ısındırılması için Hz. Peygamber, sıra dışı bir sabır göstermiştir.¹⁵

Hz. Peygamber'e tebliğ emri verildiğinde beraberinde tebliğin yöntemi de bildirilmiştir. Onun bu süreçte gösterdiği aşırı hassasiyet ve çabanın yoğunluğunu bizzat vahiyde görmek mümkündür.¹⁶ Hz. Peygamber, karşısında duran müşrik kitlenin karakterini oluşturan çıkar, kin ve öfke ile özetlenebilecek anlayışa karşı misliyle mukabelede bulunmamıştır. Zaten muhataplarına karşı öfke ile hareket etseydi, bu durum öncelikle ashabı için de örneklik teşkil edecek ve bu yönde şirk cephesiyle bir yarışa girmiş olacaktı. Fakat o, kısa vadeli ve yıkıcı bir duruş olan öfke yerine, uzun vadeli ve yapıcı bir tavır olan sabrı prensip edinerek, bu mücadelenin üstesinden gelmiştir. Aynı zamanda bu duruşu bir ilke olarak ashabına da benimsetmeye çalışmıştır.

İbn Mes'ud yoluyla gelen bir rivayete göre; " 'Resulullah -bir gün-, ashabına 'Siz pehlivan kime dersiniz?' diye sorunca, ashap: 'Kimsenin kendisini güreşte yenediği kişiye' cevabını vermiştir. Bunun üzerine Resulullah: 'Hayır, pehlivan kızdığı anda, öfkesine hâkim olandır.'" ¹⁷ demiştir. Aslında, bu cevap, ashabın olaylara somut bakışının ve nasıl bir kültürden geldiğinin ifadesi iken, Hz. Muhammed'in tanımlaması ise, var olan kültürü nasıl şekillendirmeye çalıştığının açık bir izahıdır. Şüphesiz Hz. Peygamber ashabına, öfkelenmeyin demekle yetinebilirdi. Ancak burada vurgulamış olduğu öfkeye hâkim olma ifadesi, öfkenin insani bir duygu olmasının da açık bir kabulü ve izahıdır.

Hz. Muhammed, Kureyş'ten bazı şahısları İslam'a kazandırmak için özellikle ısrar etmekteydi. Bunlar Amr b. Hişam ve Ömer İbn Hattab'dı.¹⁸ Çünkü her ikisi de Müslümanlara öfke ile yaklaşan, özellikle akrabalarından ve kölelerden İslam'ı seçenlere yönelik, aşırı şiddet uygulayan kişilerdi.¹⁹ Bu iki şahsı, toplumda öne çıkaran bir diğer önemli özellikleri ise, cesaretli oluşları idi. Kendilerinde var olan öfke kültürü, İslam'ın yayılmasını engelleyemediği gibi, bu durum, giderek şahıslarına zarar vermeye başlamıştı. Ancak, öfkesine yenilip Hz. Peygamber'i öldürmeye yeltenen Ömer İbn Hattab, İslam'ı seçmiştir.²⁰ Bu

¹⁵ Syed Ameer Ali, *The Spirit of Islam*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1978, s. 57.

¹⁶ Kehf Suresi 18/6.

¹⁷ Muslim, Birr, 106, Buhari, Kitâbu'l-Edeb, 76.

¹⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, tahk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hanci, Kahire 2001, c. III, ss. 247, 249.

¹⁹ Bkz. İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, c. I, s. 591.

²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. III, s. 248.

tercihin iki önemli sonucu olmuştur. İlki, İslam'a karşı olan öfke cephesinin kısmen yıkılması, ikincisi ise öfkesi ile tanınmış olan Hz. Ömer'in caydırıcılığı ve cesareti sayesinde, Müslümanların Kâbe'de açıktan ibadet etmeye başlayabilmeleri idi.²¹ Müslümanların sayıca çoğalarak toplumda daha fazla yer etmesi, şirk cephesindeki öfkenin daha da büyüyerek hırçınlaşmasına ve zecri tedbirler almasına sebep olmuştur.

2. Hz. Ömer ve Öfke

Hz. Ömer'in bireysel tavır ve tutumları hususunda çocukluğu, gençliği, İslam'ı kabulü ve hilafet dönemi üzerine birçok çalışmalar yapılmış olup, bazı çalışmalarda da vurgulandığı üzere o, adeta kontrolsüz bir güç misali, öfkenin mümessili olarak görülmüştür.²² Sahabenin Hz. Peygamber'den etkilenme boyutu, İslam'ı kavrayış ve yaşayışı, onun yanında bulunma süresi ile adeta doğru orantılıdır.²³ Bu açıdan bakıldığında, Hz. Peygamber'e çok yakın olmaya çalışan Hz. Ömer gibi birisinin, Hz. Peygamber'e saygısı ve İslam'a yeni girenlere örnekliliği açısından, kontrolsüz bir öfke sahibi olması düşünülemez. Dolayısıyla, kendisinin bu yöndeki tavırlarını, zaman ve zemin açısından, etraflıca değerlendirmek zarureti ortadadır.

Hz. Ömer'in ebeveyninin karakteri, yetişme tarzı ve kendisinin çocukluk döneminde (çevre etkisi) öfkeli bir gelişim dönemi geçirmiş olmasından hareketle, getirdiği her çözümü ya da yaklaşımı, öfke ve şiddet ile açıklamak, genellemeci ve zahiri bir değerlendirmeden ileri geçemez. Elbette ki gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür. Fakat gelişimin sürekliliği de dikkatlerden kaçırılmamalıdır.²⁴ Gelişimin nitelik yönünü oluşturan öğrenmenin, gelişimin temeli olduğu ve gelişimin sürekliliğinde etkili olduğu göz ardı edilmemelidir.²⁵

Hz. Ömer'in, gerek şirk gerekse nifak cephesi ile sürdürülen mücadelelerde öfkeli olduğu, hatta kızdığı durumlarda verdiği tepkiler ve aldığı cevaplar, genelde yapıcı niteliktedir. Dikkat edildiğinde, bu diyaloglarda girişkenlik, dinleme, müzakere, yüzleşme ve övgüden oluşan iletişim beceri basamaklarına²⁶ riayet edilmiştir.

Hz. Ömer, Müslüman olduktan sonra İslam'a o derece bağlanmıştır ki bazen Hz. Peygamber'e rağmen, İslam adına bireysel tercih ve kararlarını öne

²¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. III, s. 249.

²² Mehmet Akbaş, "Hz. Ömer'in Kırbaç", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sayı: 15/1, s. 57-70; Enbiya, Yıldırım, "Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, cilt: VIII, sayı: 1, s. 41-66; Mustafa Özkan, "Hudeybiye Antlaşması Özelinde Hz. Ömer'in Kişilik Tahlili Denemesi", *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 15, s. 43-59

²³ Bünyamin Erül, "Örnek Bir Lider Hz. Peygamber", TDV. Yay., Ankara 2010, s. 128.

²⁴ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1994. s. 35.

²⁵ Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 34.

²⁶ Emin Karip, *Çatışma Yönetimi*, Pegem yay., Ankara 2000, ss. 43-44.

sürdüğü bile olmuştur. Aslında onun bu yöndeki tavırları, kritik zaman ve durumlarda cereyan etmiş olup, bu yönüyle bir bakıma, bulunduğu ortamda mevcut olan Müslüman toplulukların konuşan dili olmuştur. Bu yöndeki tavırlara verilebilecek başlıca örnek olaylar şu şekilde özetlenebilir:

- Bedir esirlerine yapılacak olan muamele,
- Hudeybiye antlaşmasına imza konulması kararı üzerine bir anlık öfke ile fevri çıkışı,
- Hz. Peygamber'e yönelik bireysel tavırlara karşı önerisi,
- Mekke Fethi'nin hazırlıklarını Kureyş'e ihbar eden Hâtıb b. Ebî Beltea'ya tepkisi,
- Abdullah b. Übey'in, Benî Mustalik Gazvesi dönüşü muhacirlere dair söylemleri üzerine yaptığı öneri,
- Abdullah İbn Übey'in cenaze namazının kılınmasına verdiği tepki,
- Bedir esirlerinden şair Süheyl b. Amr'a tepkisi,
- Mekke Fethi'nden önce Ebû Süfyan'a yönelik tepkisi.

Söz konusu durumlarda, Hz. Ömer başta olmak üzere, ashabın önde gelenlerinin, yer yer öfke kültüründen sıyrılmakta zorlandıklarını söylemek mümkündür. Hz. Peygamber'in ise bu olaylar karşısında ve gelecekte, İslam toplumuna yön verecek olan ashabını, bıkmadan usanmadan nasıl dönüştürdüğünü, sergilediği öfke kontrolü çabalarında açıkça görmek mümkündür.

2.1. Bedir Esirleri

Bedir Gazvesi'nin ardından, esir edilen Kureyşlilere nasıl muamele edileceği henüz belirlenmemişti. Hz. Peygamber, savaş öncesinde mevzilenme hususunda olduğu gibi, savaş sonrasında da esirler hususunda ashapla istişare etmiştir. İstişareye götüren temel sebepler, henüz esirler hakkında ilahi bir hükmün bulunmayışı, Müslümanların maddi yetersizlikleri, esirlerle olan kan bağı ve Hz. Peygamber'in rahmet peygamberi oluşu gibi hususlardır. Bu istişarede, esirlerin akrabaları tarafından birer birer öldürülmesi, fidye ile affolunmaları ve topluca öldürülmeleri olmak üzere üç teklif dile getirilmiştir.²⁷ Hz. Ömer yoluyla gelen bir rivayette, Hz. Ebû Bekir "*Ya Resulallah, bunlar -esirler- amca çocukları, aşıretimiz ve kardeşlerimizdir. Benim görüşüm, kendilerinden fidye alınması yönündedir. Bu fidye, bizim için bir kazanımdır. Umulur ki Allah onları hidayete erdirir*" derken, Hz. Ömer ise "*Hayır vallahi, ben olaya Ebû Bekir gibi bakmıyorum. Bana göre; beni falanca için,, Hamza'yı kardeşlerinden birisi için, Ali'yi de Ukayl'ın*

²⁷ Taberî, *Tarih*, c. II, s. 476; Taberî, *Tefsir*, c. XI, s. 273; Ebû'l-Fidâ İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahk. Abdullah Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Cîze 1997, c. V, s. 163.

boynunu vurmak üzere görevlendir, *taa ki Allah, kâfirler için kalplerimizde bir yumuşaklık/merhamet olmadığını bilsin. Çünkü bunlar, Kureyş'in ileri gelenleri, komutanları ve liderleridir*"²⁸ demiştir.

Hz. Ömer, yapılan istişare neticesinde kendi görüşünün değil, Hz. Ebû Bekir'in görüşünün tercih edildiğini söyler.²⁹ Tabii ki Hz. Ömer, önerisini meşrulaştırma yolunda, özellikle küfrün altını çizmiş, küfre ve önderlerine olan öfkesini açıkça ifade etmiştir. Hatta bu hususta Hz. Ebû Bekir'in kardeş ve aşiret tanımlamasına da bir göndermede bulunmak suretiyle, herkesin kendi yakınlarından olan müşrikleri öldürmesi teklifini getirmiştir.³⁰ Bu teklifte açıkça görüldüğü üzere, Hz. Ömer kan bağı ve merhameti yok saymamakta, aksine şirkin tehlikesine dikkat çekmektedir.³¹ Çünkü aynı kişiler, Bedir Savaşı'nda kendi akrabalarına kılıç çekmişlerdi. Bunun nedeni, merhameti ve ülfeti yok eden inat, öfke ve şirkti. Hz. Ömer küfrün önderleri ifadesinde, konularından hareketle İslam'a olan düşmanlıklarının, insanları arkalarından sürüklemeye müsait olduğuna dikkat çekmiştir.

Konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında, esir almadan önce bile, savaş meydanında var olan müşriklerin hepsinin öldürülmesi gerektiğini öne süren sahabeden başkaları da vardı. Mesela, alınan fidye kararından sonra nazil olan uyarıcı ayet üzerine Hz. Peygamber, "Eğer gökten bir azap inseydi, bundan Sa'd b. Muaz'dan başkası kurtulamazdı. Bu da onun ey nebi, onları tamamıyla öldürmek, sağ bırakmaktan daha sevimli geliyor bana demesindendi" diye belirtmiştir.³² Bu rivayete göre, esirlerin katli fikri, ilk etapta ve sadece Sa'd b. Muaz'a aittir ya da bu fikir, Hz. Ömer'den başkası tarafından da dile getirilmiştir. Hatta Sa'd bu fikrini, savaş cereyan ederken dile getirmiştir.³³ Dolayısıyla Hz. Ömer'in, esirler hakkındaki önerisi ile öfke ve katliğin mümessili olarak gösterilmesi yerinde olmayacaktır.

Esirler hakkında Hz. Ebû Bekir'in fidye önerisi kabul edilince, bu hususta nazil olan ayet, esir almayı eleştirerek, düşmanın yok edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁴ Esirler hususunda nazil olan ayetin, Hz. Ömer'in teklifine muvafık olması hususu da ayrı bir tartışma konusudur. Bu hususta Şia'ya karşı bir delil olması açısından, rivayetlere muhtemel bir müdahale fikrini öne sürenler bile söz konusudur.³⁵ Buna göre, öne sürülen iddialar ile inen ayet üzerinden, Hz. Ömer'i

²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. V, ss. 162-163.

²⁹ Taberî, *Târîh*, c. II, ss. 474, 475.

³⁰ Hamidullah, bu öneri ile Hz. Ömer'in aileler arasında kin oluşumunu engellemeyi hedeflediği kanaatindedir. Bkz. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan yay., İstanbul 2011, s. 192.

³¹ Taberî, *Târîh*, c. II, s. 475.

³² Taberî, *Târîh*, c. II, s. 477; İncek olan azaftan Hz. Ömer'den başkasının kurtulamayacağına dair rivayet için bkz. Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî eş-Şâmi, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, tahk. Mustafa Abdu'l-Vahid, Vizaretü'l-Evkaf el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuûni'l-İslamiyye, Kahire 1997, c. IV, s. 93.

³³ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, tahk. Ömer Abdusselâm Tedmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990, c. II, ss. 280-281.

³⁴ "مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَىٰ خَلَّىٰ بُثْنٌ فِي الْأَرْضِ نَرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ" Enfal Suresi 8/67.

³⁵ Bkz. Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu, Ankara 2013, s. 258.

koruma ve öne çıkarma amacı güdülmektedir. Fakat inen ayette eleştirilen zaman savaş süreci olup, Hz. Ömer'in bu aşamada bir dahli yoktur. Bilakis o savaş meydanındadır ve savaş meydanında esir alanlara herhangi bir tepki de vermemiştir. Dolayısıyla burada eğer bir kayırma durumu varsa bu, Sa'd b. Muaz için söz konusu olabilir. Tüm bunların yanında, inen ayetin Hz. Ömer'in görüşüne muvafık olması üzerinden Hz. Ömer'i öne çıkarma çabası, ayetteki eleştirinin sırf Hz. Peygamber'e yönelik olduğu anlamını da doğurur.

Temelde getirilen öneriler, fidye ve öldürme olmak üzere iki kısımda izah edilebilir. Hz. Peygamber bu esnada ortaya atılan teklifleri, peygamberlerin ümmetlerine yönelik ifadelerinden hareketle değerlendirme yoluna gitmişti. Hem af hem de ölüm tekliflerine, peygamberlerden örnekler verilirken dikkati çeken husus, sabır ve metanette en güzel örnekler olan peygamberlerin bile öfkelenebildikleri gerçeğidir.³⁶ Bu da öfkenin, olağan bir duygu olduğuna işaret eder. Hz. Peygamber'in, peygamberler tarihinden verdiği örneklerin bir diğer anlamı da getirilen af ve öldürme tekliflerinin her ikisinin de tevhide hizmet niteliği taşıyor olmasıdır. Aradaki temel fark, yöntem farkıdır. Çünkü her ikisinde de küfrü yok etme amacı vardır. Muhtemelen Hz. Peygamber, Kureyş'in ihtidası için fırsat tanınmanın, imhasından daha önemli olacağına karar vermiştir.³⁷ Fidyeye tercihindeki en büyük neden, muhtemelen Hz. Peygamber'in ülfet oluşturma çabası ve tebliğ faaliyetidir. Ayrıca esirler arasında bulunan Abbas b. Abdulmuttalib'in "akrabalığı bitirdin"³⁸ sitemi, Hz. Peygamber üzerinde oldukça etkili olmuştu. Kaldı ki gece vakti esirler içinde bulunan amcasının bağının gevşetilmesi talebi, onun yaşadığı üzüntüyü ifade etmekteydi.³⁹

Bedir esirlerinden alınacak fidyeye karşı inen ayette, dünya metainin İslam egemenliğine tercih edilmemesi ve küfrün yok edilmesi emredilmekteydi. Bunun nedeni, dünya metainin insanda dünyaya bağlılık ve nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmesi anlamına gelmesindedir. Tabii ki bu yol, Müslümanları ganimet ve fidye için mücadele etmeye ve ulvi hedeften -'ilâyi kelimetullah- uzaklaştırmaya sevk edebilir.⁴⁰ Ayrıca bir başka ayette, yola çıkan Müslümanların, aslında kervan için değil de Kureyş'le savaşmak için evlerinden çıkarıldığı emri, vahiyde yer almaktadır.⁴¹ Bu durum, olayın öncesinde kervanın hedeflenmemesi gerektiği, sonrasında da fidenin tercih edilmemesi esasına götürür. Ancak söz konusu peygamber ve onun amacı da silâ-i rahim üzerinden tebliği hedeflemek olunca, durum farklı bir mahiyet arz etmiştir. Bunun bir başka önemli tarafı ise vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in, mevcut durumla ilgili bir ilahi emir olmaması nedeniyle, her yaptığı vahiy doğrultusunda gerçekleşmediği gerçeğidir.

³⁶ Gerçi Ebû Zehra, Hz. Peygamber'in kavimlerine ceza isteyen peygamberlerden bahsetmesini, kendisinin fazileti olarak yorumlamaktadır. Bkz. Muhammed Ebû Zehra, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, Katar 1979, s. 252.

³⁷ Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, trc. Hakan Bayrak ...[ve öte.], İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996, C. I, s. 426.

³⁸ Taberî, *Tefsir*, c. XI, s. 274.

³⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. II, s. 25.

⁴⁰ Taberî, *Tefsir*, c. XI, s. 271.

⁴¹ Enfal Suresi 8/ 5-7.

Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî yoluyla gelen bir rivayette ise fidiye tercihini özendirmek suretiyle bu teklifin, bizzat Cebrail tarafından Hz. Peygamber'e bildirildiği bilgisi mevcuttur. Rivayete göre Cebrail, öldürme yanında öldürülecek yetmiş esir karşılığında yetmiş şehit vaadiyle fidiye teklifini sunmuştur.⁴² Ashab bu durumda, hem şehitlik müjdesi hem de fidiye sayesinde elde edilecek maddi kazancı dayanak kabul etmiştir. Bu rivayette üç husus göze çarpmaktadır. Bunlar; esirlerin öldürülmeleri, bu yönde bir telkin ile fidiye ile saliverilmeleri hususunda ashabin serbest bırakılması ve ileride yetmiş esir karşılığında yetmiş şehit verileceği şeklindedir.⁴³ Vakidî, söz konusu rivayet için "Ali (a.s.) bahsediyordu" demekle yetinmekte, fakat rivayet için herhangi bir sened aktarmamaktadır. Kaldı ki bu yönde bir haber söz konusu iken ashapla istişare yapılması anlamsız olacaktır. Ancak kaynaklarda bu haberin garip olduğuna dair bilgiler mevcuttur.⁴⁴

H. Peygamber'in, esirlerin durumu hususunda ashabıyla yaptığı istişare kaynakların genelinde mevcut iken, Cebrail'in iki alternatif hususunda muhayyer bırakan telkinini sadece Vakidî ve İbn Sa'd'da görmekteyiz. Dahası Vakidî, Cebrail'in bu yetmiş sayısı telkinin Uhud'da verilen şehitlere denk geldiğini söyleyerek, meseleyi delillendirmektedir. Aslında bu rivayette öne çıkarılmakta olan şey, fidiye arzusu üzerinden maddi çıkar değil, bilakis karşılığında vaat edilen cennettir.⁴⁵ Bu durum, kaynakların genelinde yer alan Enfal Suresi 67. ayetin nüzul sebebi ile de çelişen bir durum ortaya çıkarmaktadır.⁴⁶ Olayların oluş sırası dikkate alındığında, söz konusu rivayetdeki bilgiler sonradan üretilmiş gibidir. Dahası, bu durum Uhud'daki başarısızlık için bir mazeret olarak düşünülmüş olabilir.

Vakidî'nin rivayete dair sunduğu deliller, olaya daha magazinsel bir boyut katmaktadır. Şöyle ki; şirkin elebaşlarının öldürülmesi ve kimin hayatta kalacağına dair Müslümanların aralarında kuraya başvurmaları hususu, Müslüman karakteri, esirlere yönelik hassas muamele ve ikramlar,⁴⁷ durumun önemi ve istişare gerçeği açılarından pek makul görünmemektedir.

Vakidî Hz. Peygamber'in meseleyi istişare edişini farklı şekilde aktarır. Onun bu hususta aktardığı rivayetlerde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in Resulullah'la konuşmalarını, esirler istemiştir. Bunun nedeni, her ikisinin tanınan kişiler olmaları yanında, özellikle Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygambere yakınlığı ve Kureyş'in en merhametlisi oluşudur. Hz. Ebû Bekir, kan bağı ve akrabalık, hidayet ihtimali ve alınacak fidiyenin katacağı kuvvet noktalarından hareketle, fidiyeyi teklif

⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, c. II, s. 20; Aynı içerikli bilginin bizzat Hz. Peygamber tarafından ashaba söylendiği hususunda bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el- Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmî'l-Kur'an*, tahk. Abdullâh b. Abdül-Muhsin et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Lubnan 2006.c. X, s. 75; Taberî, *Tefsir*, c. VI, s. 219.

⁴³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer Vakidî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, tahk., Marsden Jones, Daru'l-Kütüb, London 1966, c. I, s. 107.

⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. V, s. 166.

⁴⁵ Vakidî, *Meğâzi*, c. I, s. 107.

⁴⁶ Taberî, *Tefsir*, c. XI, ss. 270-274.

⁴⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, c. II, s. 287.

etmektedir. Hz. Ömer'in teklifi ise, Müslümanlara yaptıklarından hareketle ölümle cezalandırılması hususundadır. Vakidî, her ikisinin tekliflerinde ısrarcı olduklarını, hatta bunu defalarca dile getirdiklerini aktarır.⁴⁸ Vakidî'nin, diğer kaynaklardan oldukça farklı aktardığı bu görüşme şekli, bir istişare olmayıp adeta bir elçilik ve lobi çalışması gibidir. Çünkü bu teklifler peş peşe ve defalarca yapılmıştır. Dahası o, Hz. Ebû Bekir'in çabalarını, "Hz. Peygamber'i yumuşatma ve yatıştırma"⁴⁹ olarak nitelemektedir. Bu durumda, hem kalplerin İslam'a ısındırılması hem de kan bağı konusunda Hz. Peygamber'e hatırlatmada bulunulması ile Hz. Peygamber, adeta öfkenin kaynağı olarak gösterilmektedir. Ayrıca burada söz konusu hususları, Hz. 'Peygamberin Hz. Ebû Bekir'den öğrendiği anlamı çıkmaktadır.

Bedir esirlerinin bağışlanması amacıyla Kureyş'in girişimleri hususunda Vakidî'de yer alan bir başka rivayet ise senedsiz ve "قالوا" ifadesiyle aktarılır. Bu bilgiye göre Kureyş, Hz. Peygamber'i ikna için yoğun çaba harcamakta olup, bunun için kimlerin aracı olabileceğinin müzakeresini kendi aralarında yapmıştır. Buna göre Hz. Peygamber üzerinde en etkili kimlerin olabileceği düşünüldüğü önce Hz. Ebû Bekir ardından da Hz. Ömer tespiti yapılmaktadır. Seçilen bu iki aracı kişi, Hz. Peygamber'e, Kureyş'in kan bağına hatırlatıp kendilerine iyilikte bulunması istenecektir. Aslında bu rivayet bile tek başına olayların ne ölçüde tek düze ele alındığının ispatıdır. Çünkü bu durumda Hz. Peygamber söz konusu gerçeklerden habersiz, Hz. Ebû Bekir merhamet timsali, Hz. Ömer ise merhametten uzak ve öfke ile dolu bir konumda gösterilmektedir. Hâlbuki Hz. Peygamber, Kureyş ordusundan esir edilenlere iyi muamele edilmesi emrini bizzat vermiştir.⁵⁰ Ayrıca şirkin yegâne hedef olduğunun bir diğer göstergesi de savaş başlamadan, şirke gönülden hizmet etmeyenlerin öldürülmemesine yönelik emirdir. Bu hususta hakkında söz söylenenlerden birisi Hz. Peygamber'in amcası Abbas idi. Ebû Huzeyfe b. Utbe "babalarımızı ve amcalarımızı öldürüp Abbas'ı mı sağ bırakacağız? Vallahi onunla karşılaşsam kılıcımla onu buluşturacağım"⁵¹ demişti. Bu sözleri duyan Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e, "Ey Ebû Hafs, Hz. Peygamber'in amcasının yüzüne kılıçla vurulur mu?" sorusunu sorunca, Hz. Ömer: "izin ver onun boynunu vurayım, vallahi münafıklık etti" demiştir. Aslında burada Haşimoğulları'nın bu savaşa kerhen katıldıkları hususuna dikkat çekilmişti.⁵² Çünkü Müslüman olsun veya müşrik olsun Haşimoğulları, Mekke'de Hz. Peygamber'i canları pahasına himaye etmişler ve özellikle boykottan, İslam nedeniyle ciddi manada etkilenmişlerdi. Ayrıca Hz. Peygamber sadece kendi akrabalarının değil, Ebû'l-Bahterî'nin de öldürülmemesini talep etmişti. Bunun nedeni, kendisini şirk toplumuna karşı koruması, kendisine eziyet etmemesi, İslam aleyhine konuşmaması ve bojkotu yok sayması yönündeki olumlu tavırlarıydı.⁵³ Yine savaş

⁴⁸ Vakidî, *Meğâzî*, c. I, ss. 107-109.

⁴⁹ Vakidî, *Meğâzî*, c. I, s. 108.

⁵⁰ İbn Hişâm, *Sîre*, c. II, s. 299.

⁵¹ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, c. II, s. 26.

⁵² İbn Hişâm, *Sîre*, c. II, s. 281.

⁵³ İbn Hişâm, *Sîre*, c. II, s. 282; Taberî, *Tarih*, c. II, s. 450.

sonrasında müşrik cesetlerine bakarak “eğer Mut’im b. Adiy olsaydı bu kokuşmuşları ona bağışlardım.”⁵⁴ demesinin nedeni de onun, Mekke’de Hz. Peygamber’e en az zararı dokunanlardan olması, Taif dönüşü kendisini himayesine alması ve boykottaki karşı duruşu idi.⁵⁵ Demek ki Hz. Peygamber, kan bağı üzerinden bir kayırmacılık yapmamakta, aksine müşrik olmasına rağmen İslam’a hizmet etmiş olanlara dikkat çekmekteydi. Ayrıca Hz. Peygamber, Bedir’de Hz. Ebû Bekir’den, oğlu ile mübareze yapmaması için ricada bulunmuştur.⁵⁶ Burada da kendi akrabasını kayırma ve İslam’ın önüne kabileciliği geçirme amacı olmadığını görmek mümkündür. Dolayısıyla Ebû Huzeyfe b. Utbe’nin söylemi, Müslüman toplum içinde muhtemel bir bölünmeye sebebiyet vereceği için Hz. Ömer bunu nifak olarak niteleyerek kızmıştır. Fakat buradaki nifak ifadesi, itikadî bir niteleme olmasa gerektir. Çünkü Ebû Huzeyfe an itibarıyla cephededir ve İslam için savaşmak üzeredir. Hz. Peygamber ise Müslüman topluluk içinde, üstelik İslam adına bir çatışmaya engel olmak amacıyla Ebû Huzeyfe’nin öldürülmesi teklifini kabul etmemiştir. Ayrıca burada devreye ahabın hassasiyeti girmektedir. Ebû Huzeyfe b. Utbe, bu sözyle Hz. Peygamber’i üzdüğü düşüncesiyle pişmanlık yaşamış ve bu nedenle şehadet arzusu içinde olmuştur.⁵⁷ Fakat Ebû Huzeyfe de bu sözyle kabilecilik davası gütmemiştir. Bunun en büyük delili, savaşta öldürülen babası için suratındaki üzüntü ifadesini “*babam, akıl, hilm ve fazilet sahibi birisiydi. İslam’ı kabul etmesini umardım, küfür üzere öldüğünü görmek beni üzdü.*”⁵⁸ şeklinde açıklamıştır.

2.2. Hudeybiye Antlaşması

Hz. Peygamber’in siyasal mücadele sürecinde, ahabına danışmadan aldığı kararlardan birisi ve zaman itibarıyla belki de en önemlisi, Hudeybiye Antlaşması’na imza atmasıydı. Çünkü Müslümanlar, artık şirk cephesini şartları belirleyecek bir güç olarak değerlendirmemekteydi. Bunun en büyük göstergesi, Hz. Peygamber’in Hendek Kuşatması ardından “*artık, bugünden sonra saldırı sırası bizde*”⁵⁹ şeklindeki ifadesiydi. Hz. Peygamber’in gördüğü rüya üzere umre ibadetini yapmak için çıktığı yolculukta önü, müşrik Kureyşliler tarafından kesildi. Uzun görüşmeler ardından Hudeybiye denen mevkide Kureyş’le bir ahit imzalandı.

Hudeybiye’de kabul edilen şartlar, görünürde Müslümanların elini kolunu bağlamaktaydı. Müslümanları kısıtlayan, yollarından geri çeviren, Hz. Peygamber’i risalet göreviyle değil de, hâlâ daha nesebi ile değerlendiren bir antlaşma, ahabın ve özellikle Hz. Ömer’in zoruna gitmiştir.⁶⁰ Bunun göstergesi,

⁵⁴ İbn Hişam, *Sîre*, c. I, s. 110.

⁵⁵ İbn Hişam, *Sîre*, c. I, s. 110; Belâzuri, *Ensâb*, c. I, s. 153.

⁵⁶ Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyarbakri, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Neûsi*, Müessesetü Şa'ban, Beyrut, t.y, c. I, s. 385.

⁵⁷ Ebû Huzeyfe Yemâme Savaşı’nda şehit olmuştur. Bkz. İbn Hişam, *Sîre*, c. II, s. 271.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. II, s. 26.

⁵⁹ Vakıdî, *Meğâzi*, c. II, s. 607.

⁶⁰ Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, Kitabevi yay., İstanbul 2011, s. 409.

imzadan sonra Hz. Peygamber'in, "kurbanlarınızı kesin!" emrine, ashabin ilk etapta icabet etmemiş olmasıdır. Hatta üç kez tekrarlanan emre uyulmaması Hz. Peygamber'i çok etkilemiş, eşi Ümmü Seleme ile durumu istişare ihtiyacı hissetmiştir. Ardından tıraş olup kurbanını kesmesi ile ashap, Hz. Peygamber'in emrine icabet etmiştir.⁶¹

Hız. Ömer ise, antlaşma maddelerinin kabul edildiği anda, Müslüman olup Müslümanlara sığınmak isteyen Ebû Cendel'in imdadı üzerine Hz. Peygamber'e can alıcı sorular yöneltmiştir. Aslında Hz. Ömer bu tepkisinde yalnız değildir. Ebû Cendel'in antlaşma gereği Kureys'e iadesi olayına, tüm ashap şahit olmuş ve bu durum bir grup ashabi Hz. Peygamber'le istişare etmeye yöneltmiştir.⁶² Ashabin buradaki soruları, şirkin gücünü reddetmenin yanında, şirkin sebep olduğu öfkenin bir dışı vurumu gibidir. Yaklaşık altı yıllık bir Mekke hasreti, İslam'ın tebliği yolunda alınan mesafe, hele hele Hz. Peygamber'in rüyası, Müslümanların Kâbe'yi ziyaret azmini artırmıştı.

Hız. Ömer öfkesinin nedenini, Ebû Cendel'i teskin ederken dile getirmişti. "Sabret ey Ebû Cendel, onlar müşriktir, her birinin kanı köpek kanıdır"⁶³ ifadesi, onun nefret ve öfkesini izah etmekteydi. Yani Hz. Ömer, Ebû Cendel'e, babası Süheyl b. Amr'ı, kan bağı üzerinden değil, İslam üzerinden değerlendirmesi gerektiğini söylemekteydi. O hâlde Hz. Ömer'in, sırf İslam egemenliğini olmazsa olmaz olarak gördüğünü, bunu benimsemeyen ya da buna engel olanlara karşı öfke sahibi olduğunu söylemek mümkündür.

İlk etapta gösterilen tepkilerin nedeni, ashabin karar sürecinde olaya dahil edilmemesi değil, bilakis bu denli aleyhte şartların kabul edilmesidir. Muhtemelen ashap, Hz. Peygamber'den sürece dair kendilerini ikna etmesini beklemekteydi. Ashabin amacı, hiç taviz vermeden bu işi başarmak iken, Hz. Peygamber ise Müslümanları Kureys nezdinde siyasi ve dini bir güç olarak benimsetme fırsatını ivedilikle uygulamaya koymak istiyordu. Hz. Ali'nin ahitnameden "resulullah" ibaresini silmekte gönülsüz davranışı⁶⁴ ve Hz. Ömer'in ahit şartlarında Kureys'in baskın kabul edilmesine itirazı, bu açıdan değerlendirilmelidir.

Hız. Peygamber, İslam toplumunu ilgilendiren her konuda ashapla istişare etmiştir. Bunun tek istisnası Hudeybiye Antlaşması'dır.⁶⁵ Çünkü o, ezeli düşman olan müşrik cephesinin elini kolunu bağlamak ve tebliğ için istikrar ortamı oluşturmak isterken, ashap, ivedi bir zafer peşindeydi.⁶⁶ Neticede ashap, aleyhte şartlar nedeniyle yer yer öfkelenmiş olmasına rağmen muahedeye razı olmuştur.⁶⁷ Hudeybiye'de ashabin her zamankinden farklı bir tavır takınması ve

⁶¹ Taberî, *Tarih*, c. II, 637; İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, c. II, s. 91.

⁶² Ali Muhammed Sallâbi, *Hz. Ömer, Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza yay., İstanbul 2008, s. 61.

⁶³ Taberî, *Tarih*, c. II, s. 636; İbn Kesir, *el-Bidâye*, c. VI, s. 218.

⁶⁴ İbnu'l-Esir, *el-Kâmil*, c. II, s. 90.

⁶⁵ Mahmud Şit Hattâb, *Komutan Peygamber*, (çev. Ahmed Ağırakça), Bir yay., İstanbul 1988, s. 190, 332.

⁶⁶ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 332.

⁶⁷ Hasan İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan yay., İstanbul 2011, c. I, s. 179.

özellikle Hz. Ömer'in burada daha fazla öne çıkmasının bir diğer önemli nedeni de, Hz. Peygamber'in istişareye verdiği önem ve ashabını buna alıştırmış olmasıydı.⁶⁸

Antlaşma sürecinde Kureyş cephesinin bütün kırmızı çizgileri, dinî-siyasi hassasiyetinden kaynaklanmaktaydı. Bunlar sırasıyla, özellikle umre ziyaretinin ertelenmesi,⁶⁹ Hz. Peygamber'in risaletinin reddi ve Müslüman sığınmacıların iadesi idi. Tüm bu talepler, bireysel bir çıkar için değil, aksine İslam için Mekke'ye ulaşmaya çalışan ve sadece hedefe kilitlenmiş Müslümanları rahatsız etmişti.⁷⁰ Süheyl b. Amr'ın, Hz. Peygamber'in risalet ve besmele ibarelerine karşı muhalefetinin amacı, Müslümanları dini bir güç kabul etmemektir. Aslında bu, bir anlamda, girizgâhından imzasına kadar içeriği ve çerçevesi ile ahdin, müşrik talepler doğrultusunda şekillenmesi demektir. Ancak Hz. Peygamber rıza gösterdiği "Muhammed b. Abdillâh" ve "Bismikellahumme" ibareleri ile muhataba onay verirken, inancına herhangi bir zarar vermiş olmuyordu. Esasında Hz. Peygamber, antlaşmaya adını yazdırıp, aleyhte gibi görünen şartları kabul ederek, Kureyş'in kibirle mücessem öfkesine karşı İslam devletini bir güç olarak benimsetmekteydi. Bundan daha da önemlisi ise, bir yanda kin besleyip fırsat kollayan Hayber Yahudileri, diğer yanda siyasal gücünü hâlâ koruyan Kureyş'in muhtemel bir ittifakını engellemek ve Kureyş içinde çatışmayı önlemeyen Hz. Muhammed imajını oluşturma gibi hususlar, Hz. Peygamber'in hedeflediği önemli stratejik hamlelerdi.⁷¹ Ayrıca Kureyş'in içinde de çatışma ortamının bitmesini arzulayanlar mevcuttu.⁷² Hz. Peygamber, bunların hiçbirisini Hudeybiye'de ashapla sözlü olarak paylaşmadı. Kaldı ki Müslümanların silahsız olması, savaş niyetiyle yola girmemeleri ve ileriye dönük planlar açısından bakıldığında da ahitleşmenin gerekliliği ortadadır.⁷³ Hz. Peygamber umre kararı ile yalnızca dinî değil siyasi bir çabanın da içindeydi.⁷⁴ Çünkü arada düşmanlık olan bir topluluğun toprağına doğru, üstelik silahsız ve bağlayıcı hiçbir anlaşma olmaksızın hareket etmişti. Kaldı ki, öncesinde umreye giden Medinelilere yönelik üstelik yeminlerine rağmen, Kureyş'in yaptıkları hâlâ birer örnek olarak ortadaydı.⁷⁵

Hz. Ömer, Hz. Peygamberle olan diyalogunda: "Biz Müslüman değil miyiz? Eğer Müslüman isek, neden bu ağır şartları kabul ediyoruz?" sorularını yöneltince Hz. Peygamber, risaletine yemin ederek, Allah'ın emrine muhalefet etmeyeceğini belirtmiştir. Ardından aynı sorulara muhatap olan Hz. Ebû Bekir de onun risaletine şahadet etmiştir. Ayrıca Hz. Ebû Bekir, Hz. Peygamber'e emredilenin

⁶⁸ Bünyamin Erul, *Örnek Bir Lider Hz. Peygamber*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara 2011, s. 136.

⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 216.

⁷⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 217.

⁷¹ Muhammed Hamidullah, *İslam'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, Beyan yay., İstanbul 2007, ss. 342-344.

⁷² Afzalurrahman, *Sîret*, c. I, s. 426.

⁷³ Kâsim b. Sellam el-Herevî el-Ezdi Ebû Ubeyd, *Kitabu'l-Emvâl*, (thk. Muhammed Hamid Fiki), 1353, (b.y.y.), ss. 160-161.

⁷⁴ Afzalurrahman, *Sîret*, c. I, s. 426.

⁷⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, c. II, s. 292.

hakikat olduğunu, Allah'ın emrine muhalefet etmeyeceklerini ve Allah'ın elçisini ödüllendireceğini söylemiştir.⁷⁶

Hiz. Ömer'in, şirk nedeniyle Kureyş'e olan düşmanlığı ve tavizsiz duruşu malumdu.⁷⁷ Ancak tepkisinin en büyük nedeni, şüphesiz şirkten en fazla mağduriyet yaşamış olması değildir. Çünkü Mekke'deki saldırılar nedeniyle Hiz. Ebû Bekir gibi Habeşistan'a hicret etmek isteyen bir şahıs,⁷⁸ o esnada munis bir tavir sergilemiştir. Tabii ki antlaşma öncesinde Kureyş'in gönderdiği elçilerin bazı saygısızca tavir ve tutumlarına karşı, başta Hiz. Ebû Bekir olmak üzere ashab öfke ve hakaretle cevaplar vermiştir.⁷⁹ Kuşkusuz elçilerinin tavırları, Kureyş'in kibrini yansıtmaktaydı. Hatta Kureyş'in her gönderdiği elçi, Müslümanların yanına varmadan Hiz. Peygamber tarafından künyesi ve karakteri ashaba özetleniyor bununla Kureyş'in ne yapmak istediği belirtiliyordu.⁸⁰ Nitekim bu tespitlere rağmen yine de ashabın, elçilerin tavırlarına öfkelenerek ciddi tepkiler verdiği olmuştur. Ancak kibirli duruş, antlaşma maddelerine yansınca Hiz. Ömer gibi ashaptan bazıları artık tepkisini müşriklere değil de kendi içlerinde yansıtmaya başlamışlardı. Dolayısıyla onun buradaki duruşunun arka planında, Müslümanların ve İslam'ın geleceğinin tehlikeye düşeceği korkusu⁸¹ ve bu nedenle kendisi gibi düşünen ashabın konuşan dili konumunda bulunması yatmaktadır. Burada Hiz. Ömer'in kızgınlığının şiddetinin, şirk engelini şiddetiyle orantılı olduğunu görmek mümkündür. Zaten Hudeybiye'de Kureyş'e elçi olarak gönderilmesi teklifini Hiz. Ömer, Kureyş'in kendisine yönelik kini ve orada kendisini sahiplenecek nicelik ve nitelikte aşiretinin olmaması nedeniyle kabul etmemiştir.⁸² Hiz. Ömer'in olaya yaklaşım ve değerlendirmesinin sadece imanî açıdan olması da işaret edilmesi gereken bir başka yöndür. O, yaptığı değerlendirmede inkâr ve iman hususlarına vurgu yapmaktaydı.

Hiz. Peygamber'in yatıştırıcı ifadelerinden sonra Hiz. Ömer, antlaşmanın şahitlerinden olmuştur.⁸³ Hiz. Ömer o gün sergilediği davranışının yanlışlığını ve tehlikesini İbn Abbas'a şöyle anlatmıştır. "Müslüman olduğum andan beri, en fazla kuşkuya kapıldığım an, o andı. Eğer o gün muhalif tavir içine girip ayrılan bir gurup olsa ben de onlara uyardım. Allah Teâlâ, işin sonunu hayra çevirdi, Resulullah daha iyi biliyordu."⁸⁴ Nihayetinde Hudeybiye ile açılan fetih kapısı ile İslam'ın yayılış hızına şahit olunca, ashabın Hiz. Peygamber'e ve vahye bağlılıkları katbekat artmıştır.⁸⁵

⁷⁶ Vakıdî, *Meğâzî*, c. II, s. 606.

⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 214.

⁷⁸ İbn Hişam, *Sîre*, c. II, s. 24.

⁷⁹ İbn Hişam, *Sîre*, c. III, s. 260; Taberî, *Târih*, c. II, s. 626.

⁸⁰ İbn Hişam, *Sîre*, c. III, s. 259; Taberî, *Târih*, c. II, s. 627.

⁸¹ Ahmed Ağırakça, *Hiz. Ömer*, Beyan yay., İstanbul 2004, s. 21.

⁸² Taberî, *Târih*, c. II, s.631.

⁸³ Taberî, *Târih*, c. II, s.636; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 219.

⁸⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 217.

⁸⁵ Şemseddin Ebû Abdullah İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdul-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, tahk. Şuayb el-Arnaût-Abdülkadir el-Arnaût, Mektebetu'l-Menarî'l-İslamiyye, Beyrut 1994, c. III, s. 353.

2.3. Nifak Faaliyetleri

2.3.1. Bireysel Nifak

Hz. Peygamber, nifak cephesiyle mücadele ederken sıra dışı bir yol benimsemiştir. Bunu, sabrın en ileri safhası olarak nitelemek mümkündür. Bu, çatışmasız, tefrikasız ama istikrarlı bir mücadeledir. Bu mücadelenin birinci aşamasında, İslam toplumunun parçalanmasına imkân vermemek, ikinci aşamasında kendilerini İslam'a zamanla kazanmak hususu gözetilmiştir. Çünkü münafıklar, İslam toplumuna zarar verebilmek için her olayı ve anı bir fırsat olarak görse de öfke ve kinleri nedeniyle Müslümanlardan çok, kendilerine zarar veriyorlardı. Ebû Zehra bu politikayı, tıpkı bir haşerenin kendini zehirlenmesi misali, kötülüğün kendi kendini yok etmesi şeklinde sonuçlanan çabası olarak nitelemektedir.⁸⁶ İslam toplumunu kendi içinde en fazla uğraştıran sorun nifak faaliyetleri idi. Bu durum sinsice ve içten içe sürdürüldüğü için her an yaşanan sıra dışı bir olay ve aktörü için nifak tanımlaması kullanılabilirdi. Bu tür faaliyetlerin mensupları bedeviler, ehl-i kitap ve şirkle dirsek temasında olanlardan müteşekkil iken yer yer Müslümanlar bile şüpheli olarak görülmekteydi.

2.3.1.1. Bedevi Yaklaşımı

Hz. Muhammed, adım adım şekillendirdiği İslam toplumunda, en çok dönüştürmeye çalıştığı kesimlerden birisi de bedevilerdi. Çünkü bedeviler, genelde olayları somut ve zahiren değerlendirmekte ve özellikle de Hz. Peygamber'e yönelik tavırlarında bu bakışları belirleyici olmaktadır.

Huneyn ganimetlerini Müslümanlara dağıtırken Temim kabilesinden Zu'l-Huveysira adlı bir bedevi Hz. Peygamber'e, ganimet dağıtımını nedeniyle "*Seni adil görmedim*" diyerek serzenişte bulunmuş, Hz. Peygamber de kendisine "*adalet bende olmazsa kimde olacak*"⁸⁷ diye cevap vermiştir. Hâlbuki Hz. Peygamber, bu savaştan elde edilen ganimet taksiminde o derece adil ve diğergam davranmıştı ki, adeta kendisine Ensar'ı, Ensar'a da kendisini bırakmıştı. Ensar'ın, bu savaş da dahil olmak üzere, İslam yolunda yaptığı fedakarlığın bir örneği yoktu. Resulullah, herkese maddi bir ödüllendirme yapmakta iken kendisi ve Ensar'a manevi bir ödüllendirmeyi layık görmüştü.⁸⁸ Bu tabloya rağmen bedevinin eleştirisi Hz. Ömer'in öfkelenmesine sebebiyet vermiştir. Her ne kadar eleştiride bulunan şahıs, Müslüman olsa dahi, Hz. Ömer, "*Onu öldürmeyecek miyiz?*" diye öne atılır. Hz. Peygamber ise şöyle buyurur: "*Onu bırakın. Yakında onun bir topluluğu oluşacak, aşırı dindarlaşacaklar, ta ki bir okun yайдan fırlaması gibi dinden çıkacaklar. Ne okun ucunda, ne okta ne de giriş kısmında bir şey görülür. Hâlbuki ok,*

⁸⁶ Muhammed Ebû Zehra, *Hatemu'n-Nebiyyin*, Katar 1979, s.303.

⁸⁷ Taberi, *Târih*, c. III, s. 92.

⁸⁸ Burada, Müellefe-i Kulûb'a dağıtılan ganimetin çokluğu ve kendilerinin bundan faydalandırılmamaları nedeniyle Ensar, ilk etapta Sa'd b. Ubâde aracılığı ile rahatsızlığını bildirmiştir. Ancak Hz. Peygamber, Ensar'ın burada yaptığı fedakârlığın kat be kat fazlasını, Hicretten itibaren sıralayınca, Ensar ganimet talebinden dolayı pişman olup ağlamıştır. Bkz. Taberi, *Târih*, c. III, ss. 93-94.

bağırsakla kan arasına geçmiştir.”⁸⁹ Aslında bu bir gaybi haber değil, bilakis adaleti, düzeni, hak ve hukuku kendisinden öğrendiği peygambere bunları öğreten insanın, muhtemel gidişatının tespitidir. Burada da görüleceği üzere Hz. Peygamber, kendi toplumu içinde bir hesaplaşmaya müsaade etmeyerek, hem merhametli olmak hem de birlik ve bütünlük içinde kalmak hususunda ashaba ders vermiştir. Aslında bu serzeniş, Hz. Peygamber'e adalet mefhumunu öğretecek derecede ölçüyü kaçırmıştı. Hâlbuki adalet duygusuna bu denli vurgu yapan kişi, söz konusu suçlamayı, dünya metai için yapmaktaydı. Ganimet dağıtımını maddi açıdan değerlendiren Temîmli Müslüman'a Hz. Peygamber, maddi değil de manevi bir akıbeti layık görmüştür. Neticede adaleti kavrayamamış şahsın bu tavrından dolayı öldürülmemesi de bir adaletti.

2.3.1.2. Hâtıb b. Ebî Beltea

Hz. Peygamberin askerî stratejilerden biri ve belki de en önemlisi, hedefini gizli tutması ve düşmanı hazırlıksız yakalaması idi. Bu stratejiyi, Mekke'nin Fethi'nde de uygulama niyetinde idi. Buradaki asıl amaç, Kureyş'in askerî bir hazırlığa girişip, boş yere kan dökmelerini engellemektir. Hazırlıklar sürerken, hedefin belirsizliği ya da Mekke olduğu hususunda birbirinden farklı bilgiler mevcuttur.⁹⁰ Ancak Hassan b. Sabit'in, Kureyş'in Huzaa kabilesine yaptıklarından dolayı ashabi Kureyş'e yönelik savaşa teşvik etmesi, hedefin Medine içinde bilindiğine işaret etti.⁹¹ Bu durumda alınan önlem, şehir içinde bilinen kararın çevre yollara yerleştirilen askerlerin tespitleri ile Medine dışına yayılmasını engellemek şeklindeydi.⁹² Alınan tedbirlere rağmen Hâtıb b. Ebî Beltea, durumu bir muhbirle Kureyş'e bildirmeye yeltenmiştir.⁹³ Hatıb, muhtemelen savaş gücü olmaması ve güzergâhta görevli askerlerin müdahale etmesine imkân vermemek için kadın bir muhbir seçmiştir. Ancak muhbir yolda yakalanıp tehdit sonucu işin aslı anlaşılınca, Hâtıb sorguya çekilmiştir. Bu esnada yine Hz. Ömer'in öldürme teklifi söz konusu olmuştur. Hz. Ömer “*ya Resulallah, izin ver boynunu vurayım, bu adam ikiyüzlü davrandı*” diyerek meseleyi nifak ihtimali üzerinden değerlendirmiştir. Hz. Peygamber kendisine, “*Belki de Allah Bedir günü Bedir ashabını sınamış ve 'dilediğinizi yapın, sizi bağışladım' demiştir*” cevabını vermiştir.⁹⁴ Aslında Hz. Peygamber burada insanların, hele hele ashabin bir çırpıda yok sayılmaması ve İslam yolunda sarf ettikleri çabaya göre etraflıca değerlendirilmesine dikkat çekmekteydi. Çünkü Müslümanların ilk ve en önemli sınavı Bedir Savaşı'ydı. Hâtıb da burada Kureyş'e karşı canını siper ettiğine göre, Kureyş dostu olamazdı. Ayrıca bazı kaynaklarda belirtildiği üzere Bedir'e katılmış münafıklardan hareketle bu

⁸⁹ Taberî, *Tarih*, c. III, s. 92.

⁹⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, ss. 519-520.

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 520.

⁹² İleride de görüleceği üzere Ebû Süfyan'ın çevrede yakılan ateşleri görünce çaşıp araştırmaya koyulması buna bir delildir.

⁹³ Mektubun içeriği, Hz. Peygamber'in büyük ihtimalle Mekke'ye yönelik hareket ettiği ve ordunun niteliği hakkındadır. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 522.

⁹⁴ Taberî, *Tarih*, c. III, s. 49.

rivayetin zayıflığının öne sürülmesi⁹⁵ de makul bir ifade olmasa gerektir. Çünkü Hz. Peygamber burada *لَعَلَّ* (belki, umulur ki) ifadesini kullanmaktadır.⁹⁶ Keza kölesi, Hâtıb için “*Hâtıb ateşe girecektir*” dediği zaman da Hz. Peygamber kendisine “*yalan söylüyorsun, Bedir ya da Hudeybiye’de hazır bulunan bir adam, ateşe asla girmeyecektir.*”⁹⁷ demiştir. Bu ifade de görüldüğü üzere, her iki olayda da hedef Kureyş olup, ikisinde de Allah ve Resûlü’nün savaş çağrısına icabet vardır. Zaten Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra gelen zafer müjdesi ile burada yapılan bey’at mensuplarının Allah’ın rızasına mazhar olduğu belirtilmiştir.⁹⁸ Hâtıb, amacını açıkladığında, olayın bir gizli gündemle yapılmadığı anlaşılmıştır. Hâtıb, ailesinin ya da annesinin Mekke’de bulunması ve orada onları koruyacak bir kabilesinin olmaması nedeniyle bu yola tevessül ettiğini söylemiştir.⁹⁹ Ayrıca eğer hedef gizlenmekte idiyse, Mekke harekâtını gizleyen Hz. Peygamber’in bu fikrini öğrenen Hâtıb’ın, Hz. Ömer kadar, ona çok yakın bir konumda olması gerekir. Bu da kendisinin İslam toplumunda saygın ve emin bir kişi olduğuna işaret eder.¹⁰⁰ Neticede Hz. Peygamber, ashabın iki güzide şahsiyetine Bedir’i hatırlatarak, büyük fetih öncesi kenetlenmeye hizmet etmiştir. Hz. Ömer Hz. Peygamber’in yaptığı değerlendirmeler üzerine ağlayıp “*Allah ve Resulü daha iyi bilir*” cevabını vermiştir.¹⁰¹ Muhtemelen, bu tespit ve değerlendirmelerin de etkisi ile Hz. Ömer, hilafetinde askerî divanları oluştururken ilk sırayı Bedir ashabına ayırmıştır.¹⁰²

2.3.2. Toplumsal Nifak

2.3.2.1. Abdullah b. Übey’in Ensar-Muhacirûn’u Çatıştırmaya Çabası

Benî Mustalik Gazvesi dönüşü, Ensar-Muhacirûn arasında meydana gelen basit bir tartışma, Abdullah İbn Übey tarafından duyulmuştu. İbn Übey, Ensar-Muhacirûn arasında çıkan sorunu alevlendirip, Müslümanlar arasına fitne tohumlarını ekmek istemişti. Ensar-Muhacirûn arasındaki söz konusu tartışma üzerine bunun muhacirlere yapılan fedakârlıkların suistimali ve şımarıklıktan kaynaklandığını söylemişti. İbn Übey, “*Medine’ye döndüğümüzde aziz olan zelil olanı oradan çıkaracak*”¹⁰³ gibi bir sözle hem Muhacirûn’u aşağılama hem de bir çatışmaya zemin hazırlama niyetinde idi. Durumdan haberdar edilmesi üzerine, Hz. Peygamber, Medine’ye dönüşü hızlandırmıştır. Rivayetlerde, dönüş yolunda olaya dair bizzat kendisinin İbn Übey’i sorguladığı ya da Ensar’ın devreye girmesi ile İbn Übey’in sorgulandığı¹⁰⁴ bilgilerine rastlamak mümkündür.

⁹⁵ Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, s. 264.

⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. V, ss. 258.

⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. V, ss. 258-259.

⁹⁸ el-Fetiḥ Suresi 48/18.

⁹⁹ Buhârî, *Kitâbu'l-Cihad ve's-Siyer*, 142.

¹⁰⁰ Heykel, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, s. 458.

¹⁰¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. V, ss. 258.

¹⁰² Ekrem Ziya Ömeri, *Medine Toplumu*, çev. Nureddin Yıldız, Risale yay., İstanbul 2007, s. 189.

¹⁰³ Buhârî, *Kitâbu'l-Menâkıb*, 8.

¹⁰⁴ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, (b.y.y.), (t.y.), c. I, s. 352.

Yukarıdaki olay Hz. Peygamber'e iletilince ilk verdiği tepki “Neden cahiliye işlerine geri dönüyorsunuz? Bırakın bunları, bunlar pis işlerdir”¹⁰⁵ diyerek kabile asabiyeti tehlikesine dikkat çekmiş ve orduya yürüme emri vermiştir. Bununla muhtemelen olayın yayılıp, toplumda bir nifak ortamı oluşmasını engellemek istemiştir.¹⁰⁶ Şüphesiz bu talimat, evveleminde, oldukça başarılı bir karardı. Ancak bu durum, zamanlaması nedeniyle sıra dışı bir durum olması nedeniyle ashapta şaşkınlık yaratmıştı. Çünkü ordu dönüş yolundaydı ve acele etmenin gereğini anlayamamışlardı. İlk etapta ashabin aklına, Medine'ye bir saldırı ihtimali geldi.¹⁰⁷ Durumu Hz. Peygamber'le görüşen Useyd b. Hudayr, bu şekilde konuşmasının İbn Übey'in kıskançlığından kaynaklandığını belirtmiştir. Aslında İbn Übey'in karakterini bilen için olayın iç yüzünü araştırmak gerekiyordu.¹⁰⁸

Bu esnada olayın iç yüzüne vakıf olanlardan, İbn Übey'in öldürülmesi teklifi gündeme gelmiştir. Muhacirlerden bu teklifi dile getiren, Hz. Ömer'di. Abdullah b. Ubey b. Selül' un nifak söylemleri üzerine Hz. Ömer Hz. Peygambere, “bu pislîği öldürmeyecek misin”¹⁰⁹ diyerek, bu iş için Abbad b. Bısrı,¹¹⁰ Muaz b. Amr. b. el-Cumûh'u¹¹¹ veya Muhammed b. Mesleme'yi¹¹² görevlendirmesini teklif etmiştir. Hz. Peygamber'in, Hz. Ömer'e “hayır olmaz. İnsanlar, ‘Muhammed arkadaşlarını öldürüyor!’ demesinler”¹¹³ cevabı oldukça manidardır. Bu cevap, İslam toplumunun dışarıda bıraktığı ve bırakması gerektiği izlenim açısından hayli önemlidir. Çünkü İslam toplumu içinde, başta Hz. Peygamber'e yönelik olmak üzere aşırı bir sevgi mevcuttu. Bu sevgi Kureyş müşriklerini bile hayret içinde bırakmaktaydı.¹¹⁴ Hicretten sonra uygulamaya konan muahatla daha da pekişen İslam kardeşliği, bir iç çatışmada tehlikeye girebilirdi. Sebebi, nifak çabalarına defalarca şahit olunan Abdullah b. Übey bile olsa, sonucu tahmin edilemeyecek bir noktaya varabilirdi. Bu durumu Hz. Peygamber'e soranlardan birisi de İbn Übey'in amcasının oğlu Varaka idi. Varaka “Ya Resulallah, bizden birisinin sözü ile mi yolculuğa çıkmaya karar verdin? Sana kitabı indirene yemin olsun ki istersen, onun kellesini getirir önüne koyarım” demişse de, Hz. Peygamber kendisine izin vermemiştir.¹¹⁵ Bu durum, İbn Übey başta olmak üzere, İslam toplumunda yaşanan sıkıntılar karşısında, İslam adına en yakın akrabaya bile öfkeli tepkilerin verilebileceğini gösterir.

¹⁰⁵ Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb, 8.

¹⁰⁶ Taberî, Târih, c. II, s. 607.

¹⁰⁷ İbn Şebbe, Târihu Medine, c. I, s. 352.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, el-Bidâye, c. VI, s. 186; Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdilberr en-Nemeri, ed-Durer fi İhtisârî Meğâzî ve's-Siyer, tahk. Şevki Dayf, Dâru'l-Mearif, Kahire 1991, s. 190.

¹⁰⁹ İbn Şebbe, Târihu Medine, c. I, s. 360.

¹¹⁰ Taberî, Târih, c. II, s. 606; Kaynaklarda, Abbâd'ın bu iş için teklif edilmesinde özel bir neden mevcut değildir. Onun Ka'b b. Eşref'i öldüren grupta bulunmuş olmasından başka bu görev için teklif edilmesine dair bir dayanak yoktur.

¹¹¹ İbn Şebbe, Târihu Medine, c. I, ss. 351-352.

¹¹² İbn Şebbe, Târihu Medine, c. I, s. 351.

¹¹³ Buhârî, Kitâbu'l-Menâkıb, 8; İbn Kesîr, el-Bidâye, c. V, s. 185.

¹¹⁴ İbn Kayyim, Zâdu'l-Meâd, c. III, s. 292; Mus'ab b. Umeyr, esirler içinde bulunan öz kardeşi Ebû Aziz b. Umeyr'e, kendisini değil onu esir alan Ebû'l-Yusr'u kardeş kabul ettiğini söylemiştir. Bkz. Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir Belâzurî, Ensâbu'l-Eşraf, Daru'l-Mearif, tahk. Muhammed Hamidullah, Mısır 1959, c. I, s. 302.

¹¹⁵ İbn Şebbe, Târihu Medine, c. I, s. 364.

Hz. Peygamber'in Abdullah b. Übey b. Selûl'un öldürülmesi fikrine karşı olmasında en büyük neden, onun Müslüman toplumun içinde bulunuyor oluşu ve Hz. Peygamber'in İslam toplumunun birliğine verdiği önemdir. Bu birliğin çatısı İslam olsa da kabilecilik, alt kimlik olarak İslam toplumunda yapısını hâlâ korumaktaydı. Çünkü Hz. Peygamber'le, olay ardından diyaloga girenler genel olarak İbn Übey'in kabilesindendi. Dolayısıyla Hz. Peygamber, İbn Übey'in karakterinin özellikle Ensar arasında iyice tanınması için suhulet ve sükûneti önclemiştir. Bu meseleyle ilgili Hz. Peygamber, ilerleyen zamanlarda Hz. Ömer'e Medine'de şöyle demiştir: “Nasıl görüyorsun ey Ömer? Söylediğin zaman onun ölümüne hükmetseydim, bazı insanlar rahatsızlık duyup kibirle hareket edebilirdi. Fakat bunu bugün emretsem artık onu öldürürler.”¹¹⁶ Bu ifadede görüldüğü üzere Hz. Peygamber, İbn Übey'in akrabaları tarafından da artık tam anlamıyla tanındığını, ama bunun zamanla olduğunu belirtmektedir. Hz. Ömer'in bu tespit karşısındaki, “vallahi anladım ki, Resulullah'ın görüşü, benimkinden daha bereketlidir”¹¹⁷ sözünde, Hz. Peygamber'in sabrına ve uzak görüşlülüğüne açık bir vurgu vardır.

İbn Übey'in, tam anlamıyla kendisini Müslümanlığa vakfetmemiş olsa da Hazreç kabilesinde bir liderlik durumu hâlâ devam etmekteydi. Onun bu konumu Müslümanlar arasında muhtemel bir bölünmeye de kapı aralayabilirdi. Bu tavrıyla Hz. Peygamber hem bir iç hesaplaşma ve öfke ortamına imkân tanımamış, hem de zamana yaymak suretiyle İbn Übey'in kin ve nifak duygularından arınmasını hedeflemiştir. Kaldı ki Hz. Peygamber bu esnada İbn Übey'in öldürülmesine müsaade etmiş olsaydı, oğul Abdullah'ın yorumlarında da görüleceği üzere Müslüman toplumda bir parçalanma başlaması işten bile değildi. Abdullah b. Abdullah, babasını öldürecek kişinin varlığına tahammül edemeyeceğini ve günah olduğunu bile bile intikam alabileceğini Hz. Peygamber'e bizzat ifade etmekteydi.¹¹⁸ Demek ki, İbn Übey'in, Medinelilik paydası üzerinden açmaya çalıştığı fitne yolundan, oğlu bile yürümemişti. Hatta bir rivayette, oğlu Abdullah'ın, babasını Hz. Peygamber'den özür dileyene kadar Medine'ye sokmaması ve babasının “sende mi bana karşı insanlarla aynı fikirdesin?” demesi, aslında davasına kendinden başka taraftar bulamadığının açık bir ifadesidir. Hatta İbn Übey, oğlunun bu tavrını Hz. Peygamber'e şikâyet etmek zorunda kalmıştır.¹¹⁹ Bir rivayette ise gazve dönüşü Medine'de güçlünün zayıfa galebe çalacağı tehdidi nedeniyle, oğlu kendisine Medine'de şöyle demiştir: “Hz. Peygamber sana girme izni verinceye, aziz ve zelil kimmiş öğrenene kadar Medine'ye giremezsin”.¹²⁰ Bu durum, öfkeye karşı sabrın bir zaferidir. Bu yolla Hz. Peygamber, İbn Übey'e davasındaki sabır ve samimiyetini göstermiştir. İbn Übey, kavmi içinde eskiden

¹¹⁶ Taberî, *Târih*, c. II, s. 606; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 188; Akkâd, s. 131.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VI, s. 188.

¹¹⁸ Taberî, *Târih*, c. II, s. 606.

¹¹⁹ İbn Şebbe, *Târîhu Medine*, c. I, s. 367.

¹²⁰ İbn Şebbe, *Târîhu Medine*, c. I, s. 367.

asabiyet yüzünden sahip olduğu itibarı kaybetmiş ve nifak çalışmaları nedeniyle artık Evs-Hazreç tarafından bile sözü dinlenmez olmuştur.¹²¹

2.3.2.2. Abdullah b. Übey'in Kefenlenmesi Olayı

İbn Übey'in kefenlenmesi ve cenaze namazının kılınması hususlarında kaynaklarda iki farklı yönde rivayetler mevcuttur. Bunlardan bir kısmı, talebin bizzat kendisi,¹²² diğerlerinde ise talebin oğlu tarafından geldiği yönündedir.¹²³ Hz. Peygamber'in bu talebe olumlu cevap vermesi ashabı şaşırtmıştır. Kaynaklarda bu hususta ashabın şaşırması, Hz. Ömer'in engellemek istemesi ve Cebrail'in engelleme çabası olmak üzere, üç farklı tepki olduğuna dair rivayetler mevcuttur. Bunların içinde kaynaklarda en az geçen bilgi, Cebrail'in engelleme çabasıdır. Bu çaba, vahiy nüzulünden ibaret olmayıp, bazı kaynaklarda Cebrail'in bizzat Hz. Peygamber'in elbisesinden tutup engellemesi şeklinde de yer almaktadır.¹²⁴

Bu olaya yönelik olarak ashabın şaşkınlığına ve Hz. Ömer'in tepkisi aynı minvalde olup, verilen cevaplar da aynı yöndedir. Buna göre Hz. Peygamber, bu kararının "Benî Neccar" ve "Benî Hazreç" üzerinde bırakacağı etki ve oluşturacağı ülfete dikkat çekmektedir.¹²⁵ Çünkü bir rivayette Hz. Peygamber "gömleğime karşı Benî Hazreç'ten 1000 kişinin Müslüman olmasını arzu ediyorum" demiştir.¹²⁶ Eğer kefenleme teklifi, oğul Abdullah'tan gelmişse, bu durumda da Hz. Peygamber, peygamber sevgisi baba sevgisinden öne geçmiş bir kişinin samimiyetine samimiyetle karşılık vermiş demektir.¹²⁷

İbn Übey, Hz. Peygamber'den namazını kıldırması ve gömleği ile kefenlenmesi taleplerinde bulunarak, aslında, son nefesinde bile, bireysel çıkar peşinde olduğunu göstermiştir. Zaten, İslam topluluğu içinde başından beri çıkarmaya çalıştığı çatışmaların sebebi, kendi liderlik ihtimalinin, İslam nedeniyle ortadan kalkması idi. İbn Übey, hayatı boyunca bir takım çatışmalar ile liderlik yolunu kendine açmaya çalışmasıyla aslında şahsi çıkarını hesaplamaktaydı. Öürken de kalbine yerleşmemiş olan imana rağmen, ceza korkusuyla, kendisini kefenle koruma niyetinde idi. Hz. Peygamber ise, "ne namazım ne de gömleğim ona fayda verir. Arzum, bununla kavminden bin kişinin İslam'a girmesidir" demektedir.¹²⁸

Gömlek olayını vefa duygusu üzerinden aktaran rivayetlere de rastlamak mümkündür. Buna göre, Bedir esirlerinin üstü başının giydirilmesi hadisesinde, oldukça uzun boylu olan Abbas b. Abdülmuttalib'e uygun elbise bulunamayınca,

¹²¹ Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s. 386.

¹²² İbn Şebbe, *Târîhu Medine*, c. I, s. 369.

¹²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. VII, s. 219.

¹²⁴ Taberî, *Tefsîr*, c. XI, s. 612.

¹²⁵ İbn Şebbe, *Târîhu Medine*, c. I, s. 370.

¹²⁶ İbn Şebbe, *Târîhu Medine*, c. I, s. 371.

¹²⁷ Akkad, *Abkariyyetu Ömer*, s. 131.

¹²⁸ Taberî, *Tefsîr*, c. XI, s. 614.

kendisi gibi uzun boylu birisi olan Abdullah b. Übey, Abbas'a gömleğini vermiştir.¹²⁹ Hz. Peygamber, İbn Übey'in kefenlenmesi hadisesinde sergilediği davranışla bu yapıları vefa göstermiştir.¹³⁰

H. Ömer, İbn Übey'in namazının kıldırılması meselesinde Hz. Peygamber'e olayın nedenini sorarken Hz. Peygamber, aslında İbn Übey'in münafık olduğunu bilmekteydi. Hatta ölüm döşeğinde yanına gelen Hz. Peygamber, İbn Übey'e, "Yahudi sevgisi seni yedi bitirdi"¹³¹ ya da "seni Yahudi sevgisinden men etmişim"¹³² derken, nifak ehlinde olduğunu açık açık söylemekteydi. Hz. Ömer bu çabasında, İbn Übey'in Hz. Peygamber'in duası ve ilgisinden mahrum kalmasını istemekteydi. Hz. Ömer, "sen onlar için yetmiş kez tövbe etsen de Allah onları affetmeyecektir"¹³³ ayetini okuyunca, Hz. Peygamber "yetmişten fazla tövbe edeceğim" cevabını vermiş¹³⁴ ve neticede Hz. Ömer de bu namazda Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuştur.¹³⁵ Bu durum, Hz. Ömer'in fevri olmadığını ve öfke ile dolu bir tepki vermediğini, bilakis ayetten hareketle İslam düşmanlığı hususunda bir yorum yaptığını gösterir. İleriki yaşlarında "Müslümanlığımda hiçbir zaman düşmediğim bir hataya düştüm. Allah Resulü, İbn Übey'in cenazesini kıldırma istedi, ben onun elbisesinden tutup bununla emrolunmadığını kendisine söyledim" demiştir.¹³⁶

H. Ömer'in şaşkınlıkla dolu olan tepkisine karşı, Hz. Peygamber'in hiçbir azarı söz konusu olmamıştır. Hz. Ömer burada, İbn Übey'in hicretten itibaren Müslümanlar arasına ekmeğe çalıştığı nifak tohumlarını bir bir sıralarken, aslında onun kitlesel nifaka götürebilecek çabalarından bahsetmekteydi. Dahası, bu esnada İbn Übey'le ilgili anlatılanlara Hz. Peygamber şaşırmamış ve gülmekle yetinmiştir. Bu tepki, muhataba, olayların farkında olduğu imasını verirken, aynı zamanda ona, tüm bu çabaların başarısızlıkla sonuçlandığını, bu devrin kapandığını ve rahatlaması gerektiğini telkin etmekteydi. İbn Übey, son yolculuğuna çıkarken İslam'dan medet ummaktaydı. Fakat Hz. Peygamber onun arkasında olan nifak topluluğunu İslam'a ısıdırma çabası içindeydi. Bu çaba, İslam toplumu içinde var olan kitlesel nifak için atılan sıra dışı adımı göstermektedir. Bu adım sonuç vermiş ve Hz. Peygamber döneminde İslam toplumunda var olan örgütlü nifak hareketi hemen hemen yok olmuştur.¹³⁷

¹²⁹ Buhari, Kitâbul-Cihâd ve's-Siyer, 142; İbn Kesîr, el-Bidâye, c. VII, s. 220.

¹³⁰ Hamidullah, İslam Peygamberi, s. 207.

¹³¹ Taberî, Tefsîr, c. XI, s. 614.

¹³² İbn Kesîr, el-Bidâye, VII, 218.

¹³³ et-Tevbe Suresi 9/80.

¹³⁴ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, Târîhu'l-İslâm, tahk. Ömer Abdu's-Selam Tedmûrî, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut 1990, c. I, s. 360.

¹³⁵ İbn Şebbe, Târîhu Medine, c. I, s. 473.

¹³⁶ İbn Şebbe, Târîhu Medine, c. I, s. 473.

¹³⁷ Ahmet Sezikli, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Diyanet Vakfı yay., Ankara 2013, s. 169.

2.4. Süheyl b. Amr

Arap kültüründe şiirin gücü, gündelik hayatın her anında ve özellikle savaşlarda kendini hissettirmekteydi. Kureyş'in genç ve önemli şairlerinden olan Süheyl de Bedir Savaşı'na katılmıştı. Fakat kendisi savaş sonunda Malik b. Duşşûm tarafından esir alındı.¹³⁸ Hz. Ömer, İslam ve Hz. Peygamber aleyhine yaptığı hicivler nedeniyle Süheyl'e öfkelenmişti. Esirlerin durumu istişare edilirken Hz. Ömer *"Ya Resulallah! İzin ver de Süheyl'in iki ön dişini sökeyim, dili dışarı çıksın/sarksın, bir daha hiç bir yerde senin aleyhinde konuşmasın"* teklifini getirmiştir. Hz. Peygamber bunu kabul etmemiş ve *"Dediğin işkenceyi ona yapamam, peygamber bile olsam Allah bana aynı muameleyi yapar"* diyerek kendisini bundan vazgeçirmiştir. Bu ifade, risaletin sorumluluk ve saygınlığına işarettir. Bu sözün ardından, Süheyl'in hatipliğinin İslam yolunda hizmet edebileceğini ümit ederek *"belki o ilerde yermeyeceğin bir konuma gelir"* demiştir.¹³⁹ Kaldı ki Hz. Peygamber Kureyş'in baş döndürücü kibrine karşı bir o kadar muhatabına saygılıydı. Örneğin zafer dönüşü Medine'ye girişte Bedir Zaferi'ni takdir eden Müslümanlara Seleme b. Selâme, Kureyş'i aşağılayıcı ve küçümseyici tanımlamalarla cevap vermişti. Hz. Peygamber ise onu uyararak *"onlar ileri gelenlerdi"* cevabını vermişti.¹⁴⁰ Şüphesiz bu cevapta hem Bedir zaferinin hem de muhatabın aşağılanmaması gerektiğine bir işaret vardır.¹⁴¹ Hz. Peygamber, burada Süheyl'i fidiye karşılığı serbest bırakmış,¹⁴² ancak hiçbir esire yaptırmadığı gibi Süheyl'e de işkence yaptırmayarak, Kureyş'in önde gelen bu ismine ders vermiştir. Bu tavır, dönemin söz sanatını İslam'a ısındırma amacı taşımaktadır. Hz. Peygamber'in bu tespiti hayli önemlidir. Çünkü Bedir esirlerinden olup affedilmek için adeta yalvaran Ebû Azze, Uhud için Arap kabilelerini şiirleri ile Müslümanlara karşı kışkırtırken,¹⁴³ Süheyl böyle bir şey yapmamıştır. Ancak Süheyl bu minvalde olmasa da, bundan sonra İslam'a karşı mücadelesini sürdürmüş, hatta Hudeybiye'de Kureyş'in temsilcisi sıfatıyla Hz. Peygamber'le antlaşma imzalamıştır. Nitekim Mekke'nin fethi ile birlikte İslam'a giren Süheyl, irtidat sürecinde Mekke halkına etkili bir konuşma yaparak İslam'ı sahiplenmenin önemini vurgulamıştır.¹⁴⁴ Hz. Ömer Süheyl'in bu sözlerini duyunca Hz. Peygamber'in muamelesi aklına gelmiş ve *"şehadet ederim ki sen Allah'ın resulüsün"*¹⁴⁵ demiştir. Ayrıca Süheyl, ileride yapılan fetih faaliyetlerine katılarak İslam'a önemli hizmetlerde bulunmuştur.¹⁴⁶

¹³⁸ İbn Hişam, *Sîre*, c. II, s. 303.

¹³⁹ İbn Hişam, *Sîre*, c. II, s. 304.

¹⁴⁰ İbn Hişam, *Sîre*, c. II, s. 285.

¹⁴¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yay., Ankara 2002, s.165.

¹⁴² Taberi, *Târîh*, c. II, s. 465.

¹⁴³ Vakıdi, *Megâzi*, c. I, s. 111.

¹⁴⁴ Belazuri, *Ensâb*, c. I, s. 304.

¹⁴⁵ Vakıdi, *Megâzi*, c. I, s. 107.

¹⁴⁶ Belâzurî, *Ensâb*, c. I, s. 303.

2.5. Ebû Süfyan

Mekke Fethi için kuşatma gerçekleşince Ebû Süfyan, Mekke'nin siyasi lideri olarak, çaresiz bir şekilde çözüm arayışına koyulmuştur. Bu hususta fikir danıştığı Abbas b. Abdülmüttalib, artık iş işten geçtiğini ve Hz. Muhammed'e gidip İslam'a girdiğini ilan etmesini kendisine tavsiye etmiştir. Abbas'ın bineği ile beraberinde götürdüğü Ebû Süfyan, Hz. Ömer'in dikkatini çekmiş ve Hz. Ömer hızlıca Resulullah'ın çadırına koşmuştur. Çünkü Hz. Ömer Ebû Süfyan'ın İslam'a karşı verdiği mücadeleyi hatırlayıp, çaresizlik anında İslam'a sığınmasını kabullenememiştir. Bu da onun sırf İslam için çabaladığını ve Hz. Peygamber'e olan sevgisinin büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Ebû Süfyan'ın hiçbir ahit ve şart kısıtlaması olmaksızın Müslümanların eline geçmesinin fırsat olduğunu söyleyen Hz. Ömer, onun öldürülmesini teklif etmiştir. Abbas ise "Yavaş ol ey Ömer, O Benî Âdiy'den olsa böyle demezdin" diye tepki vermiştir. Hz. Ömer, Abbas'a, "Hattab Müslüman olsaydı senin Müslümanlığın kadar beni mutlu etmezdi. Biliyorum ki bu durum peygamber için de aynıdır"¹⁴⁷ diyerek, nesebin İslam söz konusu olunca bir değerinin olmadığını ispatlamakta ve Hz. Peygamber'in ehli beytine duyduğu sevgiye dikkat çekmekteydi.

Bu tartışma sonrasında Hz. Peygamber'in, İslam'a girmede geç kaldığı için Ebû Süfyan'a sitemi olmuştur. Şüphesiz an itibarıyla Kureyş'in liderliğini yürüten Ebû Süfyan'ı öldürme teklifi, Kureyş'in öfkesini artırmak ve Hz. Peygamber'in risaleti boyunca bitirmeye çalıştığı kabilecilik ve asabiyyet hastalığını yaymaktan başka bir işe yaramazdı. Kaldı ki Mekke Fethi'nden sonra vuku bulan Huneyn savaşındaki söylemlerinde bile İslam'a ısınmadığı çok açık olan Ebû Süfyan'ın bağışlanıp kazanılması, Hz. Peygamber'in İbn Übey üzerinden çevresi üzerinde bıraktığı etkiyi hatırlatmaktadır. Abbas b. Abdülmüttalib'in söylemi ise İslam'a uzak kalanların kabilecilik hastalığından hâlâ kurtulamadığının kanıtıdır.

Sonuç

7. yüzyıl Arabistan yarımadasında nifak, aşığılama, mala-cana kast ve topyekûn bir yok etme siyaseti ile karşı karşıya olan Müslümanların yaşadığı sorunlar, özellikle maddî zayıflık dönemleri için geçerli idi. Buna mukabil, manevî yönden buldukları üstün konum, onların sıra dışı tavır alışlarına sebebiyet vermiştir. Çünkü yanı başlarında her daim örnek alacakları Allah'ın elçisi bulunmaktaydı. Hz. Muhammed, yaşanan her olay üzerinden ashaba yeni bir bakış açısı kazandırmaktaydı.

Çalışmamızda ele aldığımız olaylar, birbirinden zaman ve mekân olarak bağımsız olmakla birlikte hepsinde aynı husus göze çarpmaktadır. O da genelde

¹⁴⁷ İbn Abdilberr en-Nemerî, ed-Dürer, s. 216; İbn Kesîr, el-Bidâye, c. VI, s. 537.

kabilecilik ve İslam'a yönelik düşmanca tavrıdır. Hepsinde Hız. Ömer'in kabilecilik hastalığından sıyrıldığını görmek mümkündür. Buna karşın Hız. Ömer ve ashabin İslam'ın kuşatıcı, affedic ve otokontrol aşamasında yaşadığı çıkmaz, Hız. Peygamber tarafından sağaltılmaya çalışılmıştır.

Hız. Peygamber'in karşılaştığı bu gibi durumlarda verdiği tepkileri ve nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Genelde susmayı tercih etmiştir. Bu tavır, muhatabın, olayın künhüne varabilmesi için anlık bir tedbirdir.

- Öfkeli tavırlar karşısında verdiği kararlardan dönmemiştir. Bu tavır, öfke sahibinin haklılığını fark etmesine rağmen, toplumsal çatışmadan kaçınmak uğruna, aldığı kararda sebat etmek içindir.

- Ehemmi, mühime tercih etmiştir. Böylece o, öfke sahibinin, davasında samimiyetini ve doğruluğunu kabul etmesine rağmen, liderlik vasfının bir gereği olarak, uzun vadeli bir düşüncenin ve sabırlı hareket etmenin lüzumunu vurgulamıştır.

- Hatalara sünger çekmek istemiştir. Tevhit mücadelesinin yegâne düşmanı olan şirke ve nifaka karşı, birikmiş bir kin ve öfkenin haklılığına rağmen, rahmet peygamberi oluşun gereğini sergilemiştir.

- Öfkesi şirk, nifak ve cehalet unsurlarına yönelik olsa da Hız. Ömer'in, Hız. Peygamber'in yanında tavrını ortaya koyması, onu yegâne çözüm mercii olarak görmesindedir.

Kaynakça

- Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, trc. Hakan Bayrak ...[ve öte.], İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996.
- Ali, Syed Ameer, *The Spirit of Islam*, Idarah-i Adabiyat-i Delli, Delhi 1978.
- Ağırakça, Ahmed, *Hız. Ömer*, Beyan Yay., İstanbul 2004.
- Akbaş, Mehmet, "Hız. Ömer'in Kırbacı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, sayı: 15/1, s. 57-70.
- Akkad, Abbas Muhammed b. İbrâhim, *Abkariyyetu Ömer*, Dâru Nehdatı Mısır, Kahire 1998.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşr., İstanbul 2005.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu, Ankara 2013.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Kadioğlu Matbaası, Ankara 1994.
- Belâzurî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Cabir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Dâru'l-Mearif, tahk. Muhammed Hamidullah, Mısır 1959.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Neşr. Bedreddin Çetiner, Çağrı Yay., İstanbul 1992.

- ed-Diyarbakri, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, Müessesetu Şa'ban, Beyrut, t.y.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yay., İstanbul 2008.
- Ebû Ubeyd, el-Kasım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, (tahk. Muhammed Hamid Fiki), (b.y.y.) 1353.
- Ebû Zehra, Muhammed, *Hâtemu'n-Nebiyîn*, Katar 1979.
- Erul, Bünyamin, *Örnek Bir Lider Hz. Peygamber*, TDV. Yay., Ankara 2010.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Beyan Yay., İstanbul 2011.
-, *İslâm'da Devlet İdaresi*, çev. Hamdi Aktaş, Beyan Yay., İstanbul 2007.
- Hasan, İbrahim Hasan, *İslâm Tarihi*, çev. İsmail Yiğit, Sadreddin Gümüş, Kayıhan Yay, İstanbul 2011.
- Hattâb, Mahmud Şîr, *Komutan Peygamber*, (çev. Ahmed Ağırakça), Bir Yay., İstanbul, 1988.
- Heykel, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce, Kitabevi Yay., İstanbul 2011.
- İbnu'l Esîr, Ebû'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Kâmil fî't-Târîh*, tahk. Ebû'l- Fidâ Abdullah el-Kâdî, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 1987.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, tahk. Ömer Abdusselam Tedmûrî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1990.
- Şemseddin Ebû Abdullah İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdul-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, tahk. Şuayb el-Arnaût- Abdülkadir el-Arnaût, Mektebetu'l-Menari'l-İslamiyye, Beyrut 1994.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmadüddîn İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, tahk. Abdullah Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Dâru Hicr, Cize 1997.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, tahk. Emin Muhammed Abdu'l-Vehhab, Muhammed Sadık El-Ubeydî, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1999.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kübrâ*, tahk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetu'l-Hancı, Kahire 2001.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nemîrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvere*, tahk. Fehîm Muhammed Şeltût , (b.y.y.), (t.y.)
- Karip, Emin, *Çatışma Yönetimi*, Pegem Yay., Ankara 2000.
- el- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Camî' li Ahkâmi'l- Kur'an*, tahk. Abdullah b. Abdu'l-Muhsin et-Turkî, Muessesetu'r-Risâle, Lübnan 2006.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, *es-Sahîh*, neşr. Muhammed Fuad Abdulbaki, Çağrı Yay., İstanbul 1992.
- Necati, Osman, *Hadis ve Psikoloji*, (çev. Mustafa Işık), Fecr Yay., Ankara 2008.
- en-Nemerî, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdilberr, *ed-Durer fî İhtisâri Meğâzî ve's-Siyer*, tahk. Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kahire 1991.
- Ömeri, Ekrem Ziya, *Medine Toplumunu*, çev. Nureddin Yıldız, Risale Yay., İstanbul 2007.

- Özkan, Mustafa “Hudeybiye Antlaşması Özelinde Hz. Ömer'in Kişilik Tahlili Denemesi”, *İSTEM: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, 2010, cilt: VIII, sayı: 15, ss. 43-59.
- Sallâbî, Ali Muhammed, Hz. Ömer, *Hayatı, Şahsiyeti ve Dönemi*, çev. Mehmet Akbaş, Ravza Yay., İstanbul 2008.
- Sarıçam, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, DİB yay., Ankara 2002.
- Sezikli, Ahmet, Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013.
- eş-Şâmi, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihi, *Sübülü'l-Hüdâve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, tahk. Mustafa Abdu'l-Vahid, Vizaretu'l-Evkaf el-Meclisü'l-A'la li'ş-Şuûni'l-İslamiyye, Kahire 1997.
- Vakîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitâbu'l-Meğâzî*, tahk., Marsden Jones, Daru'l-Kütüb, London 1966.
- Yıldırım, Enbiya, “Celal Aynasında Bir Portre: Hz. Ömer”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2006, c. VIII, sayı: 1, ss. 41-66.
- Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed, *Târîhu'l-İslâm*, tahk. Ömer Abdu's-Selâm Tedmurî, Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, Beyrut 1990.